

ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ ΣΕ ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΑ

Αγγελικής Χ. Κιουρτσή-Μιχαλοπούλου

Με το θέμα μας αυτό θα επιδιώξουμε να κάνουμε μια προσέγγιση στις θεότητες της Θάσου με βάση επιγραφές (αναθηματικές, επιτύμβιες, ψηφίσματα, ιερούς νόμους κ.λ.π.) που βρέθηκαν στο νησί καθώς και αρχαία κείμενα Ελλήνων συγγραφέων.

Η θασιακή λατρεία περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό θεοτήτων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται ακόμη και θεοί ανατολίτικης προέλευσης. Το γεγονός αυτό οφείλεται στις διάφορες ιστορικές τύχες που σημάδεψαν τη ζωή του νησιού. Εμείς θα αναφέρουμε τους θεούς ανάλογα με το χρόνο εμφάνισής τους στο λατρευτικό προσκήνιο, όσο βέβαια αυτό είναι δυνατό να γίνει.

1. ΗΡΑΚΛΗΣ

Είναι ο μεγαλύτερος θεός της Θάσου, φοινικικής καταγωγής, που ίσως ταυτίζεται με τον Μελκάρτ, την κυριότερη θεότητα της Τύρου. Οι Θάσιοι τον λάτρευαν από τα παλιά χρόνια, πριν ακόμη έρθουν στο νησί οι Πάριοι. Το ιερό του Ηρακλή το είδε και ο Ηρόδοτος, όταν επισκέφθηκε τη Θάσο γύρω στο 450 ή 425 π.Χ., που αναφέρει: «Είδον δὲ ἐν τῇ Τύρῳ καὶ ἄλλο ἱερόν Ἑρακλέος ἐπωνυμίην ἔχοντος Θασίου εἶναι. Ἀπικόμεν δὲ καὶ ἐς Θάσον, ἐν τῇ εὖρον ἱερόν Ἑρακλέος ὑπὸ Φοινίκων ἰδρυμένον, οἱ κατ' Εὐρώπης ζήτησιν ἐκπλώσαντες Θάσον ἐκτίσαν· καὶ ταῦτα καὶ πέντε γενεῆσι ἀνδρῶν πρότερά ἐστι ἢ τὸν Ἀμφιτρύωνος Ἑρακλέα ἐν τῇ Ἑλλάδι γενέσθαι. Τὰ μὲν νῦν ἱστορημένα δηλοῖ σαφῶς παλαιὸν θεὸν Ἑρακλέα εἶναι» (Ηρ., 2,44).

Αναφορά στον ίδιο θεό έχουμε και από τον Παυσανία: «Θάσιοι δέ, Φοίνικες τὸ ἀνέκαθεν ὄντες ἀνέθεσαν Ἑρακλέα ἐς Ὀλυμπίαν, τὸ βάθρον χαλκοῦν ὁμοίως τῷ ἀγάλματι. Μέγεθος μὲν δὴ τοῦ ἀγάλματός εἰσι πήχεις δέκα, ῥόπαλον δὲ ἐν τῇ δεξιᾷ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ χειρὶ ἔχει τόξον. Ἦκουσα δὲ ἐν Θάσῳ

τὸν αὐτὸν σφᾶς Ἑρακλέα, ὃν καὶ Τύριοι σέβεσθαι» (Πανσ., Ηλιακά Α, V, 25, 12-13). Στο σημείο αυτό αξίζει να προσέξουμε τη διαφορά ανάμεσα στους δύο Ηρακλείς και τη μετάβαση από τη λατρεία του ενός, του φοινικικού, στον ἄλλο, τον ελληνικό: «ὕστερον δὲ ἤδη τελοῦντας ἐς Ἑλληνας νομίσαι καὶ Ἑρακλεῖ τῷ Ἀμφιτρώωνος νέμειν τιμὰς» (Πανσ., Ηλιακά Α, V, 25, 12-13).

Ο Απολλόδωρος μνημονεύει ότι ο Ηρακλής εκτελώντας τον ένατο ἄθλο του «παραγενόμενος εἰς Θάσον καὶ χειρωσάμενος (= αφού υπέταξε) τοὺς ἐνοικοῦντας Θραῶκας ἔδωκε τοῖς Ἀνδρόγεω παισὶ κατοικεῖν» (Απολλόδ., Βιβλ. 2, 5, 9, 13-14). Το ίδιο ακριβώς αναφέρεται και σ' επιγραφή που αναγράφει «καὶ Θάσον ἐλὼν Σθενέ[λ]ωι καὶ Ἀλκαίωι παρέδωκε» (IG, XIV, 1293, 84). Ο Σθένελος και ο Αλκαίος ἦταν παιδιά του Ανδρόγεω που προαναφέρθηκε. Ενδεικτικό της λατρείας αυτής είναι και το ότι Θάσιοι ευγενεῖς του 6ου και 5ου αἰώνα π.Χ. ἔφεραν τα ονόματα αυτά.

Ο Ἴπποκράτης στο ἔργο του «Επιδημιῶν» I και III, που δημοσιεύθηκε στα 410 π.Χ. περίπου, αναφέρει ιερό του Ηρακλή, καθὼς κάνει λόγο για ασθενεῖς του: «ὅς παρὰ Ἑρακλείῳ ᾄκει» (Ιππ., Επιδημ., 1, 21, 6)· «...ὅς κατέκειτο ἐπάνω τοῦ Ἑρακλείου» (Ιππ., Επιδημ., 1, 26, 171)· «...ὅς κατέκειτο ὑπεράνω τοῦ Ἑρακλείου» (Ιππ., Επιδημ., III, 17, 72).

Επιγραφή που βρέθηκε στην πύλη του Ηρακλή και του Διονύσου (τέλος 6ου ἢ αρχές 5ου αἰώνα)¹, κάτω από το ανάγλυφο του Ηρακλή τοξότη, αναφέρεται στη λατρεία του Ηρακλή παράλληλα με αυτήν του Διονύσου· και οι δυο τους φέρονται ως προστάτες της πόλης: «Ζηγὸς καὶ Σεμέλης καὶ Ἀλκμήνης ταυπέπλο ἐστᾶσιν παῖδες τῆσδε πόλεως φυλαροὶ» (IG, XII, 8, 356)².

Από το βωμό του Ηρακλείου σώζεται μόνο ένα τετράγωνο θεμέλιο (10μ.×5,70) και ἴχνη από ἔδραση πάνω στο βράχο. Σ' αυτό το σημείο συγκέντρωσε ο Σπαρτιάτης Λύσανδρος το 404 π.Χ. τους Θασίους που ἦταν φιλοαθηναῖοι και τους υποσχέθηκε αμνηστία. Οι Θάσιοι πείστηκαν στα λόγια του, μια και τα εἶπε μέσα στο ιερό του «Ἑρακλέους τοῦ Πατρώου». Ἐπειτα από λίγες μέρες ο πονηρὸς Σπαρτιάτης στρατηγὸς αθετώντας την υπόσχεσή του και στηριγμένος στη θρησκευτική εμπιστοσύνη των Θασίων για θεϊκή προστασία «προσέταξε συναρπασθέντας ἀποσφαγῆναι». Η μαρτυρία αυτή του Πολυαῖνου είναι ενδεικτική της μεγάλης πίστες των Θασίων στον Πατρώο Ηρακλή. Ἄλλωστε τούτο επιβεβαιώνεται και από τις διαφορές αναθηματικές επιγραφές ἢ τα ψήφισματα που αναφέρονται στον Ηρακλή: «εἰξασθαι δὲ τῷ Ἑρακλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσιν»³ (IG, 12, Supplementum 352, 264, 7)

1. Γαλλικῆς Αρχαιολογικῆς Σχολῆς, Οδηγὸς της Θάσου, Αθήνα, σελ. 78. Στο εἶδος το ἔργο θα αναφέρεται ως Γ.Α.Σ., Οδηγὸς της Θάσου, Αθήνα.

2. *Inscriptiones Graecae*, vol. XII, fasc. VIII, Berolini, MCMIX.

3. Την επιγραφή ο Wilhelm τοποθετεῖ στον 5ο αἰ., ενώ ο Friedrich στον 4ο αἰ.

ή «Ἑρακλέ(ου)ς» (IG, XII, Sup. 422) ή «Ἑρακλέος» (IG, XII, Sup. 423b) ή «Ἑρακλεῖ μ' ἀνέθηκεν Ἀκίρατος...»⁴ (IG, XII, Sup. 412) ή «[Ἐ]ρακλίου... Ἑρακλεῖ Καλλ[ινίκω]...» (IG, XII, Sup. 413). Καλλίνικος προσφωνείται ο Ηρακλής και σε ὕμνο του Αρχίλοχου: «Τήνελλα Καλλίνικε χαῖρε, ἀναξ Ἑράκλεις...» (Αρχίλ., Frg. 324).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν διάφορα ψηφίσματα, στα οποία αναφέρονται ιδιοκτησίες του ναοῦ του Ηρακλή, καθώς και πρόστιμα τα οποία πλήρωναν οι πιστοί στο ναό ή και σε άλλους ναούς για παράβαση των όρων του ψηφίσματος: «[Ὁ κῆπος δ'] Ἑρακλέος ὁ πρὸς [τῆι πόλῃ]» (IG, XII, 8, 265, στ. 2), «ὁ μισθωσάμενος τὸν κῆπον τοῦ Ἑρακλέος τὸν [πρὸς τῆι πόλῃ]» (IG, XII, Sup. 353, 4), «ἐπὶ τοῖσδε ἐκδέδοται [ὁ κῆπος δ'] Ἑρακλέος ὁ πρὸς τῶι χωρίῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ» (IG, XII, Sup. 352, 265, στίχ. 2), «βοῦν δὲ τέλειον τῶι ἱερεῖ τοῦ Ἑρακλέος παρεῖξει» (IG, XII, Sup. 353, 9), «ὄς δ' ἄμ παρὰ ταῦτα ἐπιψηφίση?, ἄτιμος ἔστω καὶ τὰ χρήματα αὐτὸ ἰρὰ ἔστω τὸ Ἑρακλέ[ος]» (IG, XII, 8, 264, 15), «τόδε τὸ ψήφισμα ἀναγράφαι ἐς στήλας δύο λι[θίνα]ς ἐπὶ τὸ Ἑρακλεῖον καὶ ἐτ[έραν] ἐπὶ τὸ Πύθιον· ὄς δ' ἂν ἐπέλθῃ κατὰ ταῦτα ἢ πῖψηφίση, τά[λαν]τον ὀφέλεν αὐτὸν ἰρὸν τῶι [Ἑρα]κλεῖ καὶ ἕτερον [τῶι Ἀπόλλ]ωνι τῶι Πυθίῳ» (IG, XII, Sup. 350).

Τέλος, ἓνας ἱερὸς νόμος που χρονολογεῖται στα 440 π.Χ. περίπου και βρέθηκε στο Πρυτανεῖο αναφέρεται στο τυπικὸ της λατρείας του Ηρακλή, σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται για τον Ηρακλή θυσία κατσίκας ή χοίρου κλπ. Στην επιγραφή αναγράφεται: «[Ἑρα]κλεῖ Θεσίῳ [αἰγ]α οὐ θέμις οὐ[δὲ] χοῖρον· οὐδὲ γ[υ]ναικὶ θέμις· οὐ[δὲ] ἔνατεύεται· οὐδὲ γέρα τέμνεται· οὐδ' ἀθλῆται» (IG, XII, Sup. 414).

2. ΔΙΑΣ

Ολόκληρη σχεδόν η βορειοδυτικὴ γωνία της αγοράς ήταν πιασμένη από το τέμενος του Δία Αγοραίου⁵. Σε μια τετράγωνη βάση, στην είσοδο του ναοῦ, υψωνόταν και ο πεσσός με την επιγραφή: «[Δ]ιὸς [Ἐ]ραγοραῖο Θεσίῳ» (IG, XII, 8, 361).

Εκτός από την προσωνομία Αγοραῖος ο Δίας αναφέρεται σ' επιγραφές και ως κεραύνιος: «Διὸς κεραυνίου»⁶ (IG, XII, 8, 362), ὡς υπερδέξιος: «Διὸς

4. Η επιγραφή είναι από τις πιο αρχαίες, γύρω στα 500 π.Χ., γραμμένη σε δακτυλικὸ εξάμετρο πάνω σ' ἓνα μεγάλο βάζο αγάλματος. Βλ. Δημ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος, Θεσ/νίκη 1958, σελ. 68.

5. Βλ. Γ.Α.Σ., Οδηγὸς της Θάσου, Αθήνα, σελ. 42.

6. Η επιγραφή ήταν πάνω σε ανάγλυφο που βρέθηκε το 1886. Σύμφωνα με τον Pouiljoux βρέθηκε κοντά στο Ηρακλεῖο.

ὑπερδεξίον, [Ἐ]θηναίης [ὑπερ]δεξίης»⁷, ως καταιβάτης: «Διὸς καταιβάτου»⁸ (IG, XII, 8, 406), ως κτήσιος και πατρώος: «Διὸς κτησίῳ πατρώϊῳ» (IG, XII, Sup. 407), ως βουλαίος: «ἀπόλογοι ἐστίνη βουλαίη και Διὶ Βουλαίῳ»⁹ (IG, XII, Sup. 404), «ἀπόλογοι ἰστίνη βουλαίη [και Διὶ βουλαίῳ]¹⁰...» (IG, XII, Sup. 405), και ως τελεσιουργός: «Ἐθηναίῳς ὀργάνης και Διὸς τεδσεεργό»¹¹ (IG, XII, Sup. 380). Τελειώνουμε με δύο επιγραφές που αναφέρονται κι αυτές στο Δία: «Διὸς» (IG, XII, 8, 571) και «ιερεὺς Διὸς σεβαστοῦ...» (IG, XII, Sup. 387 και IG, XII, 8, 356, σελ. 2).

3. ΗΡΑ

Ο Ιπποκράτης κάνει λόγο για ιερό της Ἡρας, καθώς αναφέρει τον τόπο κατοικίας μιας ασθενούς του «ἢ κατέκειτο παρὰ Ἡρῆς ἱερὸν» (Ιπποκρ., Επειδημιών, I, 26, 333).

Μπροστά στην πρόσοψη του ιερού του Ποσειδώνα, δεξιά από την κυρία είσοδο, απέξω, αποκαλύφθηκε ένας βωμός με πρόθυση ανάμεσα σε παραστάδες¹². Η αναθηματική επιγραφή του βωμού χαραγμένη στο γέισο, αφιερωμένη στην Ἡρα, περιέχει κι ένα θρησκευτικό κανονισμό, που απαγόρευε να θυσιάζουν κατσίκα στην Ἡρα την Επιλιμενία: «Ἡρη ἐπιλιμενίη αἶγα ὃ Θέμις» (IG, XII, Sup. 409).

4. ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ

Ἦταν πολύ φυσικό να λατρεύεται στη Θάσο ο Ποσειδώνας, αφού ήταν πατέρας του ιδρυτή του νησιού, του Θάσου: «Θάσος ἀπὸ Θάσου καλεῖται, Ποσειδῶνος υἱοῦ» (Απολλόδ., Βιβλ. III) και «Θάσος ἐν Θράκη κτίσας πόλιν Θάσον κατώκησεν» (Απολλόδ., Βιβλ. III, 116).

Νότια από το βωμό της Ἡρας¹³, μια δίθυρη είσοδος άνοιγε δυτικά κατά το λιμάνι. Δυο μικρές τετράγωνες βάσεις μνημείων, που χρονολογούνται στις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα¹⁴, έχουν την ίδια διπλή αφιέρωση: «Ξενοφάνης

7. *Jean Pouilloux*, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*, Paris 1954, σελ. 327. Στο εξής το έργο θα αναφέρεται ως *J. Pouilloux*, *Recherches ... de Thasos*.

8. Η επιγραφή βρέθηκε στην αγορά.

9. Η επιγραφή βρέθηκε στο Πρυτανείο.

10. Η επιγραφή βρέθηκε στο κτίριο των θεωρών.

11. Κατά τον *pouilloux*, *Recherches... de Thasos*, σελ. 329, ο Δίας ονομάζεται «Τεδσεεργός» τον 5ο π.Χ. αι., προτού ονομαστεί «ἀγοραῖος» και μετά «κτήσιος, πατρώος», «βουλαῖος».

12. Βλ. Γ.Α.Σ., *Οδηγός της Θάσου*, Αθήνα, σελ. 53 και Δ. Ι. Λαζαρίδη, *Η Θάσος*, *Θεσ/νίκη* 1958, σελ. 23.

13-14. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, *Η Θάσος*, *Θεσ/νίκη* 1958, σελ. 26 και Γ.Α.Σ., *Οδηγός της Θάσου*, Αθήνα σελ. 52.

Μύλλο Ποσειδέων» (*IG*, XII, Sup. 432). Σ' άλλη επιγραφή μνημονεύεται ένας ισόβιος ιερέας του θεού: «*ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος διὰ βίου*»¹⁵, ενώ σε ελληνιστικές επιγραφές αναφέρεται ένας σύλλογος Ποσειδωνιαστών: «*ἔδοξεν τοῖς Ποσειδωνιασταῖς τοῖς μετ' ἐπωνόμου Ἀγαθοκλείους τοῦ Ἀγαθοκλείους*» (*IG*, XII, Συρ. 366, 1) και «*ἀγαθῆι τύχηι δεδόχθαι [τῆι συνόδῳ τῶν Ποσειδω]νιαστών*» (*IG*, XII, Sup. 366, 15).

Μνημονεύουμε ακόμα και την επιγραφή που βρέθηκε σε ιερό της Αλυκῆς και που εὐχεται για καλό κατευόδιο σε πλοίο που φέρει το όνομα του θεού: «*εὐπλοια τῶι Ποσειδ[ῶνι]*»¹⁶ (*IG*, XII, 8, 582, 1).

5. ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ

Η λατρεία του ἦρθε στη Θάσο μαζί με τους πρώτους Πάριους αποίκους. Υπήρχε ναός για τη λατρεία του Πύθιου Απόλλωνα, που κτίσθηκε στην Ακρόπολη, γύρω στα 500 π.Χ., 137 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Στο ιερό του Πύθιου Απόλλωνα χάραζαν ψηφίσματα και στο ταμείο του ιεροῦ πλήρωναν το πρόστιμό τους αυτοί που παραβίαζαν τους όρους των ψηφισμάτων. Η μαρτυρία προέρχεται από επιγραφές-ψηφίσματα, που βρέθηκαν στην Ακρόπολη και αναφέρουν: «*ἀναγράφαι δὲ τὸ ψήφισμα τοὺς θεωροὺς ἐπὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ναόν...*»¹⁷ (*IG*, XII, 8, 268, 5), «*ἀναγράφαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα τοὺς θεωροὺς εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου...*», «*ὄς δ' ἂν παρὰ ταῦτα ἐπέλθῃ ἢ ἐπιψηφίσῃ, χιλίους στατηῆρας ὀφειλέτω ἱερο[ύς] τῶι Ἀπόλλωνι τῶι Πυθίῳ*» (*IG*, XII, Sup. 358, 6). Παρόμοιο περιεχόμενο έχουν και άλλες επιγραφές-ψηφίσματα (*IG*, XII, Sup. 350 και 358), καθώς και *IG*, XII, 8, 267, 13 και 268, 5). Ἄλλοτε το πρόστιμο αυτών που παρανομούν πληρώνεται σε ιερά δύο θεών. Τούτο προκύπτει από άλλες επιγραφές. Χαρακτηριστική είναι η επιγραφή που μνημονεύει τα ιερά του Ηρακλή και του Απόλλωνα (*IG*, XII, Sup. 350)¹⁸, ενώ άλλη επιγραφή είναι αφιερωμένη από πιστό στον Απόλλωνα και Ασκληπιό: «*[Λαμπρ]ίας Αἰσχρίωνος Ἀ[π]όλλωνι καὶ Ἀ[σκληπιῶι]...*» (*IG*, XII, 8, 367).

Εκτός από το Πύθιο οι Θάσιοι απέδιδαν στον Απόλλωνα και άλλες προσωνυμίες, όπως Λύκειος και νυμφηγέτης: «*Ἀπόλλωνος Λυκείου*»¹⁹ (*IG*, XII,

15. Βλ. *Μαργαρίτη Δήμιτσα*, Συλλογή Inscriptionum Graecarum et Latinarum Macedoniae, Chicago 1980, τόμος II, 1223 (93). Στο εξής το έργο θα αναφέρεται ως *Μ. Δήμιτσα*, Συλλογή...

16. Βλ. και *Μ. Δήμιτσα*, Συλλογή..., 1384 (254).

17. Βλ. *Μ. Δήμιτσα*, Συλλογή..., 1141 (12).

18. Για τον Ηρακλή βλ. τα όσα αναφέρουμε στην αρχή.

19. Η επιγραφή βρέθηκε στο Πρυτανείο.

Sup. 389) και «νόμφησιον Κάπόλλωνι νομφηγέτη θήλυ και ἄρσεν ἄμ βολήι προσέρδεν· ὄιν οὐ θέμις οὐδὲ χοῖρον. οὐ παιωνίζεται» (IG, XII, 8, 358α). Η επιγραφή αυτή που βρέθηκε κοντά στην αγορά, στη λεγόμενη «δίοδο των θεωρών», παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς καθορίζει και το τυπικό της λατρείας του θεού.

Με τη λατρεία δεν είναι άσχετη η δημιουργία ονομάτων που παράγονται από το όνομα του θεού: «Εὐμένης Ἀπολλωνίου χαῖρε»²⁰ και «Ἀπολλώνιος Δημητρίου διάκονος»²¹. Και οι δύο αυτές επιγραφές αναφέρουν το Απολλώνιος, που παράγεται από το Απόλλων. Η πρώτη είναι χαραγμένη σ' επιτύμβια στήλη του 2ου π.Χ. αιώνα, ενώ η δεύτερη είναι χαραγμένη κάτω από αναθηματικό ανάγλυφο του 3ου π.Χ. αιώνα.

6. ΑΡΤΕΜΗ

Η Ἄρτεμη είχε και αυτή το ιερό της κοντά στην αγορά, 60 περίπου μέτρα ανατολικά της «δίοδου των θεωρών»²². Το ιερό της μνημονεύεται και από τον Ιπποκράτη, που αναφέρει: «ὄς κατέκειτο ὑπὲρ Ἄρτεμισίου» (Ιππ., Επιδημιών, III, 17,1). Σε μια επιγραφή η Ἄρτεμη αναφέρεται με διπλή προσωνομία, ἤτοι ως Επαυλίη και Εκάτη: «Ἀρτέμιδος Ἐπαυλῆς και Ἐκάτης» (IG, XII, 8, 359). Σ' άλλη επιγραφή, που βρέθηκε στην πύλη του Σειλινού, αναφέρεται μόνο ως Εκάτη (IG, XII, Sup. 401), επωνυμία που πρέπει ν' ανήκει στην Ἄρτεμη.

Στα ρωμαϊκά χρόνια η Ἄρτεμη επονομάζεται Πωλώ. Από τις δύο επιγραφές που παραθέτουμε η πρώτη βρέθηκε στο ιερό της Ἄρτεμης: «Φίλων Φανόλεω τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Κόδιν Διονυσόδωρον Ἀρτέμιδι πωλοῖ» (IG, XII, Sup. 382) και «Ἀντιφῶν Εὐρυμενίδου τὴν αὐτοῦ μητέρα Ἀρὴν Νέωνος Ἀρτέμιδι πωλοῖ...» (IG, XII, Sup. 383). Σ' άλλη επιγραφή αναφέρεται ως Ειλειθυία, θεά που προστάτευε τις γεννήσεις και τα παιδιά: «Ἡ Ἡπίη, ἡ κόρη του Διονυσίου, αφιέρωσε τις κατασκευές και τις επισκευές του πρόπυλου (του Ἀρτεμισίου) στην Ἄρτεμη Ειλειθυία και στο Δήμο» (SEG, 18, 343)²³. Η επίκληση της Ἄρτεμης για καλό κατευόδιο σε πλοίο υπάρχει σ' επιγραφή που βρέθηκε σ' ιερό της Αλυκής: «εὐπλοιά σοι, Ἄρτεμι, ναυκλήρου εντύχου...» (IG, XII, 585)²⁴. Τέλος αναφέρουμε και την επιγραφή που είναι αφιερωμένη: «Τῆ Ἀρτέμιδι...»²⁵.

20. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 380.

21. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 65.

22. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 54.

23. Βλ. Γ.Α.Σ., Οδηγός της Θάσους..., σελ. 49.

24. Βλ. Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1385 (255).

25. Βλ. Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1173 (44).

7. ΑΘΗΝΑ

Στο ιερό της, όπως μαρτυρεί και η επιγραφή που ακολουθεί, χαράζονταν ψηφίσματα της πόλης: «'Αναγράφαι δὲ τότε τὸ ψήφισμα τοὺς θευροὺς ἐπὶ τὸ τῆς Ἀθηναίης ἱερὸν, ἵνα ἂν ἀποδείξωσιν οἱ ἄρχοντες· ὅτι δ' ἂν ἀνάλωμα γίνηται εἰς ταῦτα, δοῦναι τὸν ἱερομνήμονα» (IG, XII, 8, 267, 10). Το περίεργο είναι ότι οι παραβάτες του ψηφίσματος αυτού πληρώνουν το πρόστιμο στο ιερό του Απόλλωνα: «ὅς δ' ἂν παρὰ ταῦτα εἴτηι ἢ ἐπέλθῃ ἢ ἐπιψηφίσηι, τὰ τε δόξαντα ἄκνυρα ἔστω καὶ χιλίους στατήρας ὀφειλέτω ἱεροῦς τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ» (IG, XII, 8, 267, 13). Σ' αναθηματική επιγραφή, που βρέθηκε στη «δίοδο των θεωρών», η Αθηνά αναφέρεται ως Προπυλαία (380-370 π.Χ.)²⁶. Σ' άλλες επιγραφές αναφέρεται ως πολιούχος: «...Ἀθηναίη πολιούχῳ» (IG, XII, Sup. 381), ως οργάνη (IG, XII, Sup. 380, σελ. 4) και ως υπερδεξίη (σ. 3).

8. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

Η λατρεία της ανάγεται στο τελευταίο τέταρτο του 5ου π.Χ. αιώνα²⁷. Από σχετική επιγραφή της εποχής αυτής, που βρέθηκε στην Ακρόπολη²⁸, αποδεικνύεται ότι υπήρχε ιερό της στη Θάσο και λατρευόταν ως καλιάς: «Παρμενίσκος Ζωίλου Ἐρέσιος Ἀφροδίτη καλιάδι» (IG, XII, Sup. 392). Σε άλλη επιγραφή, που βρέθηκε μπροστά στο Πρυτανείο, αναφέρεται ως πανδήα: «...ος Λανσία Ρουφίλλα κατ' εὐχὴν Ἀφροδίτη πανδήαι» (IG, XII, Sup. 393). Αναφέρεται ακόμα και ως πειθώ: «Πειθῶς ἱερὸν» (IG, XII, 8, 360). Η θεά Πειθώ, που πολλές φορές θεωρείται επίθετο της Αφροδίτης²⁹, ονομάζεται Αφροδίτη-Πειθώ και σε άλλες επιγραφές της Μακεδονίας³⁰ (βλ. IG, XII, Sup. 394).

Μια σειρά από αναθηματικές επιγραφές αναφέρουν το όνομα της Αφροδίτης με ονόματα επιστατών: «Ἐπιστάτα[ι] Ἀφρο[δίτη]...» (IG, XII, Sup. 390 και 391), «Ἐπιστάτ[αι] Ἀφροδίτη[ι]...»³¹. Αυτή η τελευταία επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή του θεάτρου, ενώ στο Πρυτανείο βρέθηκε

26. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 53.

27. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 329.

28. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 329.

29. Βλ. Γ.Α.Σ., Οδηγός της Θάσου..., σελ. 47 και J. Pouilloux, Recherches..., σελ. 333.

30. Βλ. Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1351 (221).

31. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 329, αρ. 124.

άλλη επιγραφή που αναφέρει: «'Αφροδίτη ἐπιστάσιμ...»³². Στο Πρυτανεῖο ἀκόμα βρέθηκε και δημοσιεύθηκε ἀπὸ τον Rouilloux³³ ἡ ἀφιέρωση των «Απολόγων», που μνημονεύει και ἄλλες θεότητες: «[Ἐστίμη Ἐφρο]δοίτη[ι Ἐ]ρ[μῆ]...». Στὴν Ἀφροδίτη και σ' ἄλλες θεότητες εἶναι ἀφιερωμένες και οἱ παρακάτω ἐπιγραφές: «Πανὶ και Ἐφροδοίτη Ἀγάθαρχος ἐποίησε» (IG, XII, 8, 365), «[Ἐρμ]εῖ και Ἐφροδοίτη» (IG, XII, Sup. 402, 12), ἐπιγραφή που βρέθηκε στὴν ἀγορά, και «[Ἐστ]ίμη, Ἐφροδοίτη, Ἐρμῆ[ι]...», που βρέθηκε σε στοά, κοντὰ στὴν ἀγορά (IG, XII, Sup. 403).

Τέλος στο Πρυτανεῖο βρέθηκε και ἡ ἐπιγραφή που ἀναφέρεται σε λατρευτικὰ θέματα σχετικὰ με τὴ θεά Πειθώ: «Πειθοῖ αἶγα οὐδέ χοῖρον οὐ θέμ[ις]» (IG, XII, Sup. 394).

9. ΕΣΤΙΑ

Στὴ Θάσο λατρευόταν και ἡ Ἐστία. Το ὄνομά της ἀναφέρεται σ' ἐπιγραφές μ' ὀνόματα ἄλλων θεῶν, τῆς Ἀφροδίτης, του Ἐρμῆ και του Δία (IG, XII, Sup. 403, σελ. 10, 404 και 405, σελ. 4).

10. ΔΗΜΗΤΡΑ

Ἡ λατρεία τῆς Δήμητρας εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Πάρο. Τὴν ἔφερε ἡ Κλεόβοια. Ἡ πληροφορία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τον Παυσανία, ο οποίος ἀναφέρει μάλιστα ὅτι ἡ θεά λατρευόταν στὴ Θάσο με ὄργια. Αὐτὴν τὴν Κλεόβοια εἶχε ζωγραφίσει ο Πολύγνωτος ο Θάσιος στὴ λέσχη των Κνιδίων να κρατᾶει στὰ γόνατά της πυξίδα, τέτοια που συνηθίζουν να κάνουν για τὴν Δήμητρα: «Κλεόβοια δὲ ἔτι παρθένος, ἔχει δὲ ἐν τοῖς γόνασι κιβωτὸν ὁποῖας ποιεῖσθαι νομίζουσι Δήμητροι. Κλεόβοιαν δὲ ἐς Θάσον τὰ ὄργια τῆς Δήμητρος ἐνεργεῖν πρῶτην ἐκ Πάρου φασίν» (Παυσ., Φωκικά, XXVIII, 1-3).

Ἡ θεά Δήμητρα ἀναφέρεται και σ' ἐπιγραφικὰ κείμενα. Σε μια ἀπὸ τις ἐπιγραφές αὐτές χαρακτηρίζεται ως Ἐλευσινία: «[Πυ]λάδεω [ἱερῶς Δ]ήμητρος [τῆς Ἐλευ]σινίης»³⁴. Μια ἄλλη ἀναφέρει: «Ἀθηναῖς Δήμητρον» (IG, XII, 8, 363), ἐνὸς σε μια τρίτη ἐπιγραφή, που βρέθηκε στο ἱερό τῆς Ἀλυκῆς, ὑπάρχει εὐχή για κατευόδιο σε πλοῖο που φέρει το ὄνομα τῆς θεάς: «εὐπλοια τῆι Δήμητροι και τῶι...» (IG, XII, 8, 584).

32. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 234, ἀρ. 24.

33. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 397, ἀρ. 151.

34. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 331, ἀρ. 125.

11. ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Εξχωριστή θέση ανάμεσα στους θεούς κατέχει ο Διόνυσος στη Θάσο (βλ. *IG*, XII, 8, 356, όπου αναφέρεται ως φυλαρός (= προστάτης της πόλης) μαζί με τον Ηρακλή, όπως ήδη αναφέραμε). Βόρεια από τη «δίοδο των θεωρών» και σ' απόσταση 100 περίπου μέτρων βρίσκεται το ιερό του Διονύσου. Ο Ιπποκράτης το ονομάζει «Διονύσιον». Χαρακτηριστικά αναφέρει: «...ὄς ὄκει παρὰ Διονύσιον» (*Ιππ.*, *Επιδ.*, I, 21, 10). Στο ιερό του Διονύσου φαίνεται ότι φυλάγονταν επίσημες πράξεις-ψηφίσματα, όπως διαπιστώνεται από το παρακάτω ψήφισμα: «μηδὲ ψήφισμα, μηδὲ ὄρκος μηδεὶς [καρτερὸς ἔστω λύνει] τὸ ψήφισμα τὸτο, ἀλλ' ὅτι ἂν ἐπ[ερωτῆ] τις ἢ ἐπιψηφί[ζ]η ἢ ὄρκον ὁμνῆναι πάντα ἀκρατῆ ἔστω. Οἱ δὲ προστάται ἀναγράψαντες εἰς λίθον θέ[στω] εἰς τὸ ἱερόν τῷ Διο[νύσο]...» (*IG*, XII, 8, 262, 13).

Επιγραφές αφιερωμένες στο Διονύσιο βρέθηκαν αρκετές: «Κυτίλη[ς] Ἰσιδώρ[ου] ἀνέθηκ[ε] Διο[νύσ]ω»³⁵, «[Δι]ονύσω [καὶ συ]μμύσταις... ἰς οἰκέτης δῶρον» (*IG*, XII, Sup. 397) και «Λυσίστρατος Κόδ[ι]δος Διο[νύσ]ωι» (*IG*, XII, Sup. 399). Ἄλλες επίσης επιγραφές βρέθηκαν στο ιερό του Διονύσου: «[... Δι]ονύσ[ωι]» (*IG*, XII, Sup. 395), «Φανόκριτος Ἡραγόρω [Δ]ιονύσ[ωι]» (*IG*, XII, Sup. 396) και «Διονύσωι...» (*IG*, XII, Sup. 398).

Σχετικοί με το θεό Διόνυσο είναι και οι τραγικοί αγώνες που γίνονταν στο νησί. Οι επιγραφές που διασώθηκαν αναφέρουν: «καὶ στεφανῶσαι [αὐ]τὸν χρυσῶι στεφάνωι ἐν τοῖς πρώτοις συντελεσθησομένο[ις] Διο[νύσ]οις τραγωιδῶν τῶι ἀγῶνι» (*IG*, XII, 8, 269, 8), «καὶ στε[φα]νῶσαι αὐτὸν ἐν Θάσῳ ἐν τῶι θεά[τρῳ] Διονύσ[ωι] τραγωιδῶν τῶι ἀγῶνι...» (*IG*, XII, Sup. 354, 20).

Στα ρωμαϊκά χρόνια είναι γνωστοί μερικοί διονυσιακοί συνεταιρισμοί, τα βακχεία της Θάσου, των οποίων τὰ μέλη λάτρευαν το Διόνυσο. Οι δύο επιγραφές που παραθέτουμε αναφέρονται σ' αυτά τα βακχεία: «Ἀγαθῆι τύχηι τὸ ἱερώτατον νέον βακχεῖον, τὸν ἀξιολογώτατον Ἰούν[ιον] Λαβ[έριον] Μακεδόνα [τὸ]ν ἑαυτῶν ἱεροφά[ντη]ν μηθὲν ἀντεστ[ηκότα] εὐτυχ[ῶς]» (*IG*, XII, 8, 385) και «ἀγαθῆι τύχηι Τίτον Αἴλιον Μάγνον δονκηνάριον και πρώτον τῆς πόλεως και δις ἀρχιερέα δι' ὄπλων τὸ πρὸ πόλεως βακχεῖον, τὸν ἑαυτῶν ἱεροφάντην τιμῆς και εὐνοίας ἔνεκεν εὐτυχῶς» (*IG*, XII, Sup. 447).

12. ΕΡΜΗΣ

Οι επιγραφές που μας έχουν διασωθεί είτε αναφέρονται αποκλειστικά

35. Βλ. *J. Pouilloux*, *Recherches ... de Thasos*, σελ. 351, αρ. 137.

στον Ερμή είτε σ' αυτόν και σ' άλλους θεούς ταυτόχρονα: «Έρμη» (IG, XII, 8, 357, βλ. και IG, XII, Sup. 402 και 403, που αναφέραμε παραπάνω.)

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει κυρίως μια επιγραφή, με την οποία αφιερώνεται στο θεό και στην πόλη μια μαρμάρινη τράπεζα, που έχει τα μέτρα για τον έλεγχο των σταθμών του κρασιού³⁶.

13. ΑΔΗΣ

Αναφορά στον Άδη και την Περσεφόνη συναντούμε σε πολλές επιτύμβιες επιγραφές: «στυγνός άπαιδα δόμοις άμφεκάλυψ' Αΐδας»³⁷ (IG, XII, 8, 441a, στίχ. 4) ή «στυγνόν ήλθ' ύπ' Αΐδαν»³⁸ (IG, XII, 8, 441b, στίχ. 14) ή «άποφθιμένη δέ προς Αΐδαν πλουτίον τέκνων λίπετο δωμάτιον' άλλ' οϋς μέν ζωάς άπενόσφισε δύσμορος Αΐδας» (IG, XII, 8, 442, στίχ. 7) ή «ή παρὰ Φερσεφόνην κατέβη» (IG, XII, 8, 445, στίχ. 8).

Σχετικές με τον Άδη είναι και άλλες δύο επιγραφές, που είναι ενδεικτικές για την πίστη στην αθανασία της ψυχής: «εί και χηλός έχει δέμας άγλαόν, αϋτάρ ές αίθρην ψυχή έβη έμέθεν...» (IG, XII, 8, 600, 6) και «σώμα κόρης άρπαχθέν ά[μει]λίκα[τ]ων ύ[π]ό [μ]οιρ[ω]ν παρθένου άνθοφόρου τύμβος δδ' έ[γ]κατέχει ψυχή δ' άθανάτω[ν] βουλαΐς [έπ]ι[δ]ήμιός έστιν άστροισ και ιερόν χώρον έχει μακάρων...» (IG, XII, 8, 609).

14. ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ

Ο Ασκληπιός ήταν πολύ αγαπητός θεός από τον 4ον π.Χ. αιώνα. Το ιερό του θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στον κήπο, που ανήκε στην περιουσία του ιερού του Ηρακλή. Ο κήπος αυτός, όπως φαίνεται από σχετικό ψήφισμα, ενοικιάστηκε από κάποιον, ο οποίος όμως και ανέλαβε ορισμένες υποχρεώσεις για την καθαριότητα του γειτονικού χώρου. Σε περίπτωση αθέτησης των όρων, θα έπρεπε να πληρώσει πρόστιμο στο ιερό του Ασκληπιού. Υπεύθυνοι για την τήρηση των όρων ήταν ο αγορανόμος και ο ιερέας του Ασκληπιού. Αν αμελούσαν, έπρεπε αυτοί να πληρώσουν πρόστιμο, το οποίο θα τους επιδίκαζαν οι «απόλογοι». Σε διαφορετική περίπτωση το πρόστιμο θα έπρεπε να το πληρώσουν οι τελευταίοι. Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από δύο επιγραφές, που τις παραθέτουμε: «έπι τοΐσδε έκδέδοται [ό κήπος ό] προς τωϊ χωρίοι του Άσκληπιου» (IG, XII, Sup. 352, 265, στίχ. 2) και «όπως

36. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 71-72.

37. Βλ. και Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1161 (32), στίχ. 4.

38. Βλ. και Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1162 (33), στίχ. 14.

δὲ τὸ χωρίον καθ[αρὸν] παρέχει, ἐπιμέλεσθαι τὸν ἀγορητόμον καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Ἀσκληπιῦ τοὺς ἐκάστοτε ἔοντας· ἦν δὲ μὴ ἐπιμέλωνται ὀφείλεν αὐτοὺς τῆς ἡμέρης ἐκάστης ἡμίεκτον ἰδὸν τῶι Ἀσκληπιῶι· δικάζεσθαι δὲ τοὺς ἀπολόγους ἢ αὐτοὺς ὀφείλεν· τὸν δὲ ἀναιρερημένον τῶ[ι] ἰ]ρεῖ καὶ τῶι ἀγορανόμωι ἕκτην ὀφείλεν τῆς ἡμέρης» (IG, XII, 8, 265, 6).

Από επιγραφή μαθαίνουμε ότι ο Δικηκράτης πραγματοποιώντας ένα τάμα του για τη θεραπεία τραύματός του αφιερώνει στον Ασκληπιό ένα μαρμαρίνο χέρι και ένα περιραντήριο: «Δικηκράτης Φίλωνος Ἀσκληπιῶι ἀνέθηκεν τὴν χεῖρα καὶ τὸ περιραντήριον» (IG, XII, 8, 365). Από άλλη επιγραφή μαθαίνουμε για την προσωυμία του Ασκληπιού («πήκοος»): «Ἀσκληπιῶι ἐπηκόωι θεῶι Αἴλιος Παγκρατίδης» (IG, XII, 8, 366).

Ἄλλες επιγραφές είναι αφιερωμένες ταυτόχρονα στον Ασκληπιό και τον Απόλλωνα (βλ. IG, XII, 8, 367, που αναφέραμε παραπάνω). Στο ιερό της Αλυκῆς βρέθηκαν επιγραφές που αναφέρονται σε κατευόδιο των πλοίων που φέρουν το όνομα του θεού: «εὐπλοια τῶι Ποσειδ[ῶνι] καὶ τῶι Ἀσκληπιῶι τῶι π...»³⁹ (IG, XII, 8, 582) και «εὐπ[λοια] τῶι...» Ἀσκληπιῶι...»⁴⁰ (IG, XII, 8, 583).

15. ΠΑΝΑΣ

Το μονοπάτι που οδηγεί από το ιερό της Αθηνάς στην τρίτη κορυφή της Ακρόπολης περνάει και μπροστά από το ιερό του θεού Πάνα, λαξευμένο μέσα στο βράχο⁴¹. Το ιερό ανήκει στους ελληνιστικούς χρόνους⁴². Σε μια επιγραφή που βρέθηκε και είναι αφιερωμένη στον Πάνα ο θεός αναφέρεται ως φιλοπαίγμων: «κισσοφόρον Βρομίον πρόπολον φιλοπαίγμονα Πᾶνα ἔστησαν φρουροὶ κοινὸν ἄγαλμα τόδε...» (IG, XII, Sup. 429). Σ' ἄλλη επιγραφή αναγράφονται τα εξής: «φρουροὶ Πανί· Εὐβοίος, Φίλων, Θεόδωρος, Θερασίων, Ποσειδίππο[ς], Ἀριστείδη[ς], ἱερεὺς Διονύσου..., ἱερεὺς Ἀφροδίτης..., Φάλαρχος Αντι...» (IG, XI, Sup. 430). Υπάρχουν ακόμα επιγραφές που αναφέρονται ταυτόχρονα στον Πάνα και σ' ἄλλους θεούς, την Αφροδίτη που αναφέραμε ἤδη (IG, XII, 8, 368).

16. ΝΥΜΦΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΙΤΕΣ

Κι αυτές οι κατώτερες θεότητες από νωρίς λατρεύονταν στη Θάσο. Συ-

39. Βλ. Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1384 (254).

40. Βλ. Μ. Δήμιτσα, Συλλογή..., 1381 (251).

41. Βλ. Γ.Α.Σ., Οδηγός της Θάσου..., σελ. 69.

42. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 33.

ναντήσαμε ήδη τις Νύμφες σ' επιγραφή που αναφέραμε (βλ. *IG*, XII, 8, 358a). Σύμφωνα με την επιγραφή αυτή ηγέτης τους είναι ο θεός Απόλλωνας. Το τυπικό της λατρείας τους είναι το ίδιο με του θεού⁴³.

Οι Χάριτες λατρεύονταν κατά τον Rouilloux από τον 5ο π.Χ. αιώνα. Στη «δίοδο των θεωρών», στον ανατολικό τοίχο, δεξιά και αριστερά από την εσοχή, όπου υπήρχε βωμός σε σχήμα Π και όπου ήταν αντίστοιχα εντοιχισμένες δυο ανάγλυφες πλάκες με παραστάσεις των Χαρίτων και του Ερμή, η επιγραφή καθόριζε το τυπικό: «Χάρισιν αίγα οὐ θέμις οὐδὲ χοῖρον» (*IG*, XII, 8, 358b).

17. ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ ΚΑΙ ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ, ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ

Η λατρεία των θεών αυτών επιβεβαιώνεται από τις ίδιες τις επιγραφές που μας έχουν διασωθεί: «ἀπόλογοι Ἀγαθῶι Δαίμονι...» (*IG*, XII, Sup. 379). Από άλλη επιγραφή, που βρέθηκε στο ιερό του Διονύσου και χρονολογείται στον 4ο π.Χ. αιώνα, μαθαίνουμε για την απαγόρευση της επίκλησης της Αγαθής Τύχης στο χώρο όπου γίνονταν θυσίες προς τιμή του Αγαθού Δαίμονα⁴⁴: «Ἀ[γα]θῶι Δαίμονι· Ἀγαθῆι Τύχηι οὐ θέμις» (*IG*, XII, Sup. 378). Μια σειρά από επιγραφές αναφέρονται στην Αγαθή Τύχη: «Ἐπὶ Λυσικράτου [τοῦ Α]ῦσχρονος ἄρχοντος· Τύχηι Ἀγαθῆι» (*IG*, XII, 8, 265), «Ἀγαθῆι Τύχηι· ἔδοξεν τοῖς Σαραπιασταῖς...» (*IG*, XII, Sup. 365), «Ἀγαθῆι Τύχηι δεδόχθαι τῆι συνόδωι τῶν Ποσειδωνιαστῶν» (*IG*, XII, Sup. 366, στίχ. 15-16), «Ἀγαθῆι Τύχηι τὴν ἀξιολογωτάτην ἀρχιέρεϊαν...» (*IG*, XII, 8, 388), «Ἀγαθῆι Τύχηι ἢ γερουσία...» (*IG*, XII, 8, 389), «Ἀγαθῆι Τύχηι· εὐπλοια τῶ Ζμν[θίω]⁴⁵...» (*IG*, XII, 8, 586) και «Ἀγαθῆι Τύχηι· εὐπλοια τῶ Ἡρακλῆι τῶ εὐτυχῆι⁴⁶...» (*IG*, XII, 8, 581). Αφήσαμε τελευταία μια επιγραφή, που ανήκει στη ρωμαϊκή εποχή και βρέθηκε στην Παναγία, πάνω σε μικρό αναθηματικό βωμό, γραμμένη στο διάζωμα του κιονόκρανου⁴⁷: «Ποσειδώνιος και στρατηγίς τύχηι Θάσου εὐχήν» (*IG*, XII, 8, 369).

18. ΘΕΟΙ ΠΑΝΤΕΣ

Βρέθηκαν επιγραφές που είναι αφιερωμένες «θεοῖς πᾶσιν». Μια επι-

43. Βλ. Γ.Α.Σ., *Οδηγός της Θάσου...*, σελ. 47.

44. Βλ. Γ.Α.Σ., *Οδηγός της Θάσου...*, σελ. 52.

45. Βλ. και *Μ. Δήμιτσα*, *Συλλογή...*, 1380 (250). Η επιγραφή βρέθηκε στο ιερό της Αλυκής και γράφει ευχές για κατευόδιο σε πλοίο.

46. Βλ. και *Μ. Δήμιτσα*, *Συλλογή...*, 1382 (252). Η επιγραφή βρέθηκε στο ιερό της Αλυκής και γράφει ευχές για κατευόδιο σε πλοίο.

47. Βλ. *Μ. Δήμιτσα*, *Συλλογή...*

γραφή, που βρέθηκε στο Πρυτανείο, αναφέρει: «ἀγορανομούντων Ἀπολλωνίου τοῦ Γεροντίδου, Ἀριστοδήμου τοῦ Μητροδώρου θεοῖς πᾶσι. Ἐπιστάται...» (IG, XII, Sup. 434). Το ίδιο αναφέρουν και άλλες επιγραφές: «...[θε]οῖς πᾶσιν» (IG, XII, Sup. 435), «Βάκχιος [τοῦ δεῖνα φιλόκαισαρ καὶ] φιλόπατρις [ἀνέθηκε τὴν ἐπι-ή-κατα]σκευὴν τῆς[ς στοᾶς] θεοῖς [πᾶσι ἢ μεγάλοις]» (IG, XII, 8, 370) και «...ς σὺν τῆι γυναικὶ Ζωσίμη... [θε]οῖς πᾶσι καὶ τῆι πόλει ἐκ τῶν ιδίων» (IG, XII, 8, 374, βλ. και IG, XII, 8, 264, στίχ. 7, που αναφέραμε ἤδη).

19. ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΕΣ ΘΕΟΤΗΤΕΣ

Από τα τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα⁴⁸ εισβάλλουν στη Θάσο και οι αιγυπτιακές θεότητες.

I. ΗΛΙΟΣ

Η λατρεία του Ἡλίου δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Αναφέρεται ένας ιερέας του σ' επιγραφή που χρονολογείται τον 1ο π.Χ. αιώνα (IG, XI, 8, 354). Σ' άλλη επιγραφή, που χρονολογείται το 2ο μ.Χ. αιώνα, ο Ἡλιος σχετίζεται με το Σάραπι: «Ἡλίωσι Σαράπιδι Πίνδαρος» (IG, XII, Sup. 408).

II. ΣΑΡΑΠΙΣ

Το όνομα της θεότητας αυτής αναφέρεται σ' επιγραφή που ανήκει στην αυτοκρατορική εποχή (IG, XII, Sup. 408). Λεπτομέρειες για τα πλεονεκτήματα που απολαμβάνουν αυτοί που αγοράζουν την επωνυμία των Σαραπιαστών μαθαίνουμε από ένα ψήφισμα που παρουσιάζει τον τρόπο της λειτουργίας μερικών πραγμάτων μέσα στο θρησκευτικό αυτό όμιλο: «Ἀγαθῆι Τύχηι. Ἔδοξεν τοῖς Σαραπιασταῖς τιμῆσαι τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Σαραπιαστῶν· ὁ δὲ ἀγοράσας τὴν ἐπωνυμίαν ἔξει γέρα παρὰ τοῦ κοινοῦ...» (IG, XII, Sup. 365). Το όνομα του Σάραπι αναφέρεται και σ' επιγραφή που βρέθηκε στο ιερό της Αλυκῆς: «εὐπλοια τῆι Δήμητρι καὶ τῶι Σεράπι καὶ ναυκλήρω...» (IG, XII, 8, 584).

III. ΙΣΙΔΑ

Από κύρια ονόματα που αναφέρονται σ' επιγραφές του 2ου και 1ου π.Χ. αιώνα, αποδεικνύεται η αιγυπτιακή επίδραση⁴⁹: «Ἰσιδι...μα...πυθ...» (IG

48. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 383.

49. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 383.

XII, Sup. 426), *Σεραπίων* (IG, XII, 8, 353, 34 και 471, 10), *Ισικλής* (IG, XII, 8, 307, 6), *Ισίδωρος* (IG, XII, 8, 589, 3), *Αμμώνιος* (IG, XII, 8, 305, 9) και *Άδωνις* (IG, XII, 8, 309, 8).

IV. ΚΥΒΕΛΗ

Πίσω από το Μουσείο βρέθηκε ανάγλυφο από τράπεζα βωμού της Κυβέλης και ενεπίγραφη πλάκα που βρίσκεται στην όψη της ιερής τράπεζας και χρονολογείται το 2ο μ.Χ. αιώνα⁵⁰: «...ρίας ἡ ἱέρεια τῆς Κυβέλης καὶ δις νεωκόρος ἐνέκαυσεν τὴν τράπεζαν» (IG, XII, Sup. 427). Η ἱέρεια αφιέρωσε την τράπεζα και τη ζωγραφική με εγκαυστική που είχε πάνω της η τράπεζα.

20. ΡΩΜΑΙΚΕΣ ΘΕΟΤΗΤΕΣ

Στα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης, για να κολακεύσουν τους Ρωμαίους αυτοκράτορες και ν' αποκτήσουν την εύνοιά τους, οι Θάσιοι έκτισαν ακόμη και ναούς για τη λατρεία τους. Η Ρώμη επίσης, η πρωτεύουσά τους, θεοποιήθηκε. Οι σχετικές επιγραφές αναφέρουν: «Θεῶι Ρώμη καὶ αυτοκράτορι καίσαρι θεοῦ υἱῶι, θεῶι] σεβαστῶι καὶ τῆι πόλ[ει οἱ ἀρχιερεῖς] Εὐφρι[λ]λος Σατύρου καὶ Ἐκαταία...» (IG, XII, Sup. 439, 380) και «αὐτοκράτορι καίσαρι Ἀδριανῶι, σεβαστῶι, Ὀλυμπίωι, σωτῆρι καὶ κτίστη καὶ Σαβίνηι σεβαστῆι, νέα Ἥρα» (IG, XII, Sup. 440). Ο αυτοκράτορας στη δεύτερη αυτή επιγραφή ονομάζεται σεβαστός, ολύμπιος, σωτῆρ και κτίστης. Η Σαβίνη ονομάζεται σεβαστή και νέα Ἥρα. Τα ίδια αναφέρονται και σ' άλλη επιγραφή: «αὐτοκράτορι καίσαρι Τραϊανῶι Ἀδριανῶι σεβαστῶι Ὀλυμπίωι θεῶι σωτῆρι καὶ Σαβίνηι σεβαστῆι» (IG, XII, Sup. 441). Στους θεούς των «Σεβαστών» αναγράφονταν, όπως και στους ναούς των Ελλήνων θεών, ψηφίσματα: «ἀναγραφῆναι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα εἰς στήλας ἅς [καὶ τεθῆν]αι εἰς τοὺς τῶν Σεβαστῶν ναοὺς...» (IG, XII, Sup. 364, 20). Για τους παραβάτες του συγκεκριμένου ψηφίσματος (IG, XII, Sup. 364) το πρόστιμο είναι: «ὀφείλειν τοῖς τῶν Σεβαστῶν ναοῖς στατήρας τετρακισμυρίους καὶ ἄτιμον εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ γένος· ἐνέχεσθαι δὲ αὐτοὺς καὶ τῆι εἰς τοὺς Σεβαστοὺς ἀσεβείαι» (IG, XII, Sup. 364, 16). Ο σχολιαστής της επιγραφῆς αυτής αναφέρει ότι οι Σεβαστοὶ θεοὶ εἶναι ο Αὐγουστός και η Λιβία.

50. Βλ. Γ.Α.Σ., *Οδηγός της Θάσου...*, σελ. 154 και Δ. Ι. Λαζαρίδη, *Η Θάσος...*, σελ. 66.

21. NEMESISH KAI NEMESSEIS

Η Νέμεση μπαίνει στη λατρεία των Θασίων από τότε που αυτοί υιοθέτησαν τους αγώνες των μονομάχων. Οι σχετικές επιγραφές αναφέρουν: «*Ενήμερος Διονυσίου Νεμέσει εὐχήν*»⁵¹ (IG, XII, 8, 371), «*Κέρδων Μέγωνος ὁ καὶ Σίσυφος Νεμέσει ἀπαλλαγείς ε... εὐχήν*»⁵² (IG, XII, 8, 372), «*Ἐγλεκτος καὶ Πινυτὴ Νεμέσεσιν εὐχήν*» (IG, XII, 8, 373).

22. ΗΡΩΕΣ

I. ΘΕΑΓΕΝΗΣ

Ανάμεσα στις θεότητες θα πρέπει να τοποθετήσουμε και διάφορους ήρωες, που λατρεύονταν επίσης σαν θεοί. Ο κυριότερος απ' αυτούς είναι ο Θεαγένης, για τον οποίο οι Θάσιοι «οὐ Τιμοσθένους παῖδα εἶναι Θεαγένην φασίν, ἀλλὰ ἱεροῦσθαι μὲν Ἡρακλεῖ τὸν Τιμοσθένην Θασίῳ, τοῦ Θεαγένους δὲ τῆ μητρὶ Ἡρακλέους συγγενέσθαι φάσμα εἰκόδος Τιμοσθένι»⁵³. Η ζωή του επιβεβαίωσε την καταγωγή του: «*Τὸς δὲ σύμπαντας στεφάνους τετρακοσίους τε ἔσχε καὶ χιλίους*»⁵⁴ ἀπὸ τις ἀθλητικὲς του νίκες.

Εἶναι γνωστὴ ἡ περιπέτεια του ἀγάλματός του⁵⁵, το οποίο οι Θάσιοι «καταποντοῦσιν». Οι Θάσιοι θεωροῦν, που επέστρεψαν ἀπὸ τους Δελφούς, ὅπου πήγαν να ρωτήσουν, γιατί δεν καρπίζει ἡ γῆ τους, ἔφεραν τὴν ἀπάντησή του Μαντείου καὶ τὴν ἀναγνώριση του Θεαγένη: «*Θεαγένην δ' ἄμνηστον ἀφήκατε τὸν μέγαν ὕμέων*»⁵⁶, τους ἔλεγε ο χρησμός. Οι Θάσιοι, ἀφοῦ ἀναστήλωσαν το ἀγαλμα του Θεαγένη «*ἐνθα καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔκειτο, νομίζουσιν ἄτε θεῶ θύειν πολλαχοῦ δὲ καὶ ἐτέρωθι ἔν τε Ἑλλησιν οἶδα καὶ παρὰ βαρβάροις ἀγάλματα ἰδρυμένα Θεαγένους καὶ νοσήματά τε αὐτὸν ἰώμενον καὶ ἔχοντα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων τιμάς*»⁵⁷. Η μαρτυρία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ το Λουκιανό: «*Ἦδη καὶ ὁ Πολυδάμαντος τοῦ ἀθλητοῦ ἀνδριᾶς ἰᾶται τοὺς πρῶττοντας ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ὁ Θεαγένης ἐν Θάσῳ*»⁵⁸.

Ο κυκλικὸς βωμὸς του Θεαγένη⁵⁹ —διαμ. 5,84 μ.— ἀνασκάφηκε στο

51. Βλ. καὶ Μ. Δήμιτσα, Συλλογὴ..., 1386 (256).

52. Βλ. καὶ Μ. Δήμιτσα, Συλλογὴ..., 1387 (257).

53. Βλ. Πανσ., Ηλιακά VI, 11,2.

54. Βλ. Πανσ., Ηλιακά VI, 11,5.

55. Βλ. Πανσ., Ηλιακά VI, 11,2-9.

56. Βλ. Πανσ., Ηλιακά VI, 11,8.

57. Βλ. Πανσ., Ηλιακά VI, 11,8.

58. Λουκ., Θεῶν εκκλ. 12.

59. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 49 καὶ Γ.Α.Σ., Οδηγὸς τῆς Θάσου..., σελ. 42.

μέσο περίπου της αγοράς και ταυτίσθηκε χάρη σ' ένα κυλινδρικό θησαυρό, ένα κούφιο κύλινδρο, όπου οι πιστοί έριχναν τον οβολό τους πριν από τη θυσία. Αν και η λατρεία του ήρωα ξεκινάει από τις αρχές του 4ου αι. π.Χ., μια επιγραφή πάνω στο «θησαυρό» χρονολογείται το 2ο π.Χ. αι.⁶⁰: «Σ' αυτούς που θυσιάζουν στο Θεαγένη ... να μη προσφέρουν λιγότερο από έναν οβολό στο θησαυρό από τα πρωτόλειά τους. Κι όποιος δεν κάνει την προσφορά σύμφωνα με τις διατάξεις, ας το έχει βάρος στη συνείδησή του· όσο για τα χρήματα που θα μαζεύονται κάθε χρόνο, να παραδοθούν στον ιερομνήμονα κι αυτός να τα φυλάξη ώσπου να μαζευτούν 1000 δραχμές. Και όταν συναχτή αυτό το ποσό, θα αποφασιστή σε διάσκεψη της βουλής και του δήμου αν θα ξοδευτή για ανάθημα ή για οικοδόμημα προς τιμήν του Θεογένη» (ET V, 379)⁶¹.

Το όνομα του Θεαγένη αναφέρεται και σ' επιγραφή που βρέθηκε στο Λιμένα: «[Θεογ]ένει [έ]πιφανεί εύχην...» (IG, XII, Sup. 425).

II. ΑΝΙΟΣ

Μια επιγραφή που είναι αφιερωμένη στον Άνιο μαρτυρεί για τη λατρεία του: «[Λαμπρί]ας Αισχρίωνος Ά[π]όλλωνι και Άνίω[ι]»⁶² (IG, XII, Sup. 388).

III. ΠΟΝΤΟΣ

Η λατρεία του Πόντου επιβεβαιώνεται από μια επιγραφή που είναι αφιερωμένη σ' αυτόν και τους απογόνους του: «Άπόλλογοι ήρωι Πόντω(ι)· Θευτέλης Άπολλοδώρου, Κριτόβο(υλος), Έκτορίδευς...ο...Σατύρο(υ)» IG, XII, Sup. 431).

IV. ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΘΕΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι χαρακτηριστικό της νοοτροπίας των Θασίων, οι οποίοι, πιεσμένοι από ιστορικές αναγκαιότητες, φέρονται να προτείνουν θεοποίηση σε θνητά πρόσωπα, όπως στον Αγησίλαο, βασιλιά της Σπάρτης: «Πάλιν δέ τῶν Θασίων διὰ τὸ δοκεῖν μεγάλως ὑπ' αὐτοῦ (του Αγησίλαου) εὐεργετησθαι ναοῖς αὐτὸν καὶ ἀποθεώσσει τιμησάντων καὶ περι τοῦ-

60. Βλ. Δ. Ι. Λαζαρίδη, Η Θάσος..., σελ. 50 και Γ.Α.Σ., Οδηγός της Θάσου..., σελ. 42.

61. Βλ. Γ.Α.Σ., Οδηγός της Θάσου..., σελ. 42.

62. Βλ. J. Pouilloux, Recherches ... de Thasos, σελ. 358. Ο Άνιος ήταν ήρωας με προέλευση φοινικική ή δηλιακή.

των πρεσβείαν αποστειλάντων, ἀναγνοὺς τὰς τιμὰς, ἅς αὐτῶ προσήνεγκαν οἱ πρέσβεις, ἤρωτήσεν εἰ ἢ πατρὶς αὐτῶν ἀποθεοῦν ἀνθρώπους δύναται· φαιμένων δέ, «ἄγετ'» ἔφη «ποιήσατε πρώτους ἑαυτοὺς θεοὺς καὶ τοῦτ' ἂν πράξῃτε, τότε πιστεύσω ὑμῖν ὅτι καμὲ δυνήσεσθε θεὸν ποιῆσαι»⁶³.

23. ΙΕΡΑΤΕΙΟ

Στα αρχαία χρόνια η θρησκεία έπαιζε σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Οι πόλεις οργάνωναν τη λατρεία και παρακολουθούσαν την ηθική των πολιτών. Αυτό μπορεί κάποιος να το παρακολουθήσει και στα θασιακά δεδομένα. Οι αποφάσεις των πόλεων, τα ψηφίσματα, οι ιεροί κανόνες καθόριζαν τις θρησκευτικές και ηθικές υποχρεώσεις των πολιτών. Επίσης αναφέρονταν στην προστασία της ιδιοκτησίας των ιερών, στη σωστή εκμετάλλευση της περιουσίας τους και πρόβλεπαν ποινές για τους παραβάτες. Υπήρχαν άτομα που είχαν έργο τους τη φύλαξη των ιερών κανόνων και τη συντήρηση της ιερής περιουσίας, των κτημάτων και γενικότερα την υπηρεσία των θεών. «Θεωροί» ή «θευροί» και «προστάται» και «ίροποιοί» αναλαμβάνουν το «ἀναγράφαι» τα ψηφίσματα στο ναό: «ἀναγράφαι δὲ τὸ ψήφισμα τοὺς θευροὺς ἐπὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ναόν...» (IG, XII, 8, 268, 5), «ἀναγράφαι δὲ τότε τὸ ψήφισμα τοὺς θευροὺς ἐπὶ τὸ τῆς Ἀθηναίων ἱερὸν...» (IG, XII, 8, 267, 10), «θευροὶ ἀνέγραψαν...» (IG, XII, 8, 358, 2), «ἀναγράφαι δὲ τότε τὸ ψήφισμα τοὺς θευροὺς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου...» (IG, XII, 8, 358, 6), «ταῦτα δὲ ἀναγράφαι τοὺς θεωροὺς...» (IG, XII, Sup. 355, 4), «ἀναγράφαι δὲ τὸ ψήφισμα τοὺς θεωροὺς εἰς στήλην λιθίνην ἐπὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος...» (IG, XII, Sup. 362, 7), «οἱ δὲ προστάται ἀναγράφαντες εἰς λίθον θέσθω εἰς τὸ ἱερὸν τῷ Διονύσῳ...» (IG, XII, 8, 262, 16), «καὶ τὸν ἱροποῖον ἐπὶ τῷ Ἡρακλέῳ τὸ ἱερὸν ἀναγράφαι ταῦτα...» (IG, XII, Sup. 264, 14).

Τη δαπάνη της αναγραφής την αναλάμβανε ο ιερομνήμονας: «ὅτι δ' ἂν ἀνάλωμα γίνηται εἰς ταῦτα, δοῦναι τὸν ἱερομνήμονα...» (IG, XII, 8, 267, II).

Ο αγορανόμος και ο ιερέας του ναού, στην προκειμένη περίπτωση του Ασκληπιού, έχουν καθήκον να φροντίζουν για την εκτέλεση των όρων του ψηφίσματος. Σε περίπτωση αμέλειας του καθήκοντός τους οφείλουν να πληρώσουν αυτοί πρόστιμο. Οι απόλογοι θα δικάσουν τον παραβάτη του ψηφίσματος. Αν δεν εκτελέσουν το καθήκον τους, θα τους δικάσουν οι απόλογοι που θα εκλεγούν μετά από αυτούς (βλ. σχετική επιγραφή που αναφέραμε στο κεφάλαιο του Ασκληπιού, IG, XII, 8, 265, 6). Από ψήφισμα προκύπτει ότι η πολιτεία έδινε το δικαίωμα σε κάθε πολίτη να δικάσει «εν ονόματί» της αυ-

63. Βλ. Πλουτ., Ηθικά, Αποφθέγμ. Λακων., Αγησιλάου του Μεγάλου, 210, 25.

τούς που παρανόμησαν, ακόμη κι αν οι παραβάτες ήταν άρχοντες που αμέλησαν τα καθήκοντά τους. Μάλιστα σε περίπτωση νίκης, ο ιδιώτης έπαιρνε ως αμοιβή το μισό της καταδίκης: «Δικασάσθω δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὁ ἐθέλων, καὶ ἂν ὁ ιδιώτης νικήσῃ, μετεῖναι αὐτῶι τὸ ἥμισυ τῆς καταδί(κης)» (IG, XII, 8, 267, 16) καὶ «δικασάσθω δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὁ ἐθέλων καὶ ἂν ὁ ιδιώτης νικήσῃ, μετεῖναι αὐτῶι...» (IG, XII, 8, 268, 10).

Φυσικά η αρχαιολογική σκαπάνη θα εξακολουθεί να φέρνει στο φως λεπτομέρειες από την καθημερινή ζωή των αρχαίων Θεσίων· και φυσικά θα υπάρχει πάντα το ενδιαφέρον για τις επιγραφές, που είναι έκφραση της ψυχικής ανάγκης αυτών που τις έγραψαν και ταυτόχρονα δείγμα του πολιτιστικού επιπέδου της εποχής τους.